

JUKKA RANTALA

Valmistavan koulun kautta oppikouluun

Tellervo Uurtamo aloitti Turun valmistavan koulun ensimmäisen luokan syksyllä 1917. Kuusivuotiaana hän oli nuorin luokallaan. Koulua sanottiin turkulaisten puheessa »tätikouluksi», koska lapset kutsuivat opettajiaan tädeiksi. Myöhemmin tyttökoulussa Tellervon oli vaikeatottua muunlaiseen nimittelyyn. Vanhemmat kutsuivat opettajia neideiksi. Koulun johtajatar oli Mili Salomaa. Neiti Aino Kallioniemi opetti lukemista ja laskentoa, neiti Siiri Eskola maantietoa, neiti Näsänen käsitöitä ja neiti Thyra Peron uskontoa. Täti Kallioniemi oli perehtynyt äidinkielen hienouksiin ja opetti kieliopinkin latinalaisin termein. Niin ei tehty kansakoulussa.

Koulu kesti neljä vuotta. Kolmannelta luokalta tosin pääsi Turun suomalaiseen yhteiskouluun, mutta Tellervo pyrki Turun suomalaiseen tyttökouluun, koska lukukausimaksu oli siellä halvempi. Mili-täti tuli mukaansisääntäjätytökouluun, jotta tytöt tunsivat olonsa turvallisiksi. Kun Tellervo syksyllä aloitti tyttökoulun, hän huomasi valmistavasta koulusta tulleiden eroavan muista - he puhuivat kirjakieltä. Muitakin eroja oli: kansakoululaiset olivat parempia voimistelutunneilla, sillä valmistavassa koulussa ei ollut kunnollisia voimistelutiloja. Myös uskontoa opetettiin tyttökoulussa painokkaammin kuin Tellervon vanhassa koulussa.¹

Valmistava koulu oli vaihtoehto suomalaisessa koulujärjestelmässä

Koulujärjestelmän nykyinen yhtenäisyys ei ole pitkäikäistä. Erilaisuus on nähty hyvänä, mutta samalla se on aiheuttanut kiistoja. Pienten lasten opetuksessa valmistavat koulut tarjosivat vaihtoehdon kansakouluille, kirkollisille kiertokouluille, erilaisille pedagogisille

vaihtoehtokouluille ja kielikouluille. Esikoulu (förskolan), alustava koulu ja alkeiskoulu (primärskolan) sekä småskolan ja småbarnskolan olivat valmistavia kouluja.

Valmistava koulu varmensi tietä oppikouluun. Oppikouluun tulijoilta edellytettiin mm. lukemisen, laskemisen ja opetuskielen hallintaa. 1800-luvun alkupuolella vanhemmat, kotiopettajat ja sekalaiset pientenlasten koulut olivat huolehtineet opetuksesta. Oppikoulun yleistyessä Suomessa 1800-luvun loppupuolella valmistava koulu tarjosi järjestäytyneempää opetusta kasvaville oppilasmäärille.

Valmistavien koulujen tehtävä muuttui oppikoululaitoksen uudistuksessa. Ensimmäiset valmistavat koulut auttoivat lapsia ennen muuta selviytymään ruotsinkielisestä oppikouluopetuksesta. Suomalais-tumisen myötä kielen opettamisen asema muuttui. Opettajankoulutuksen kehittäjä, professori Z. J. Cleve pyrki tekemään valmistavista kouluista pienten lasten opettajien harjoittelupaikkoja. Valmistavaa koulua tarvittiin kuitenkin ennen kaikkea oppikoulun pohjakouluksi.

Vuoden 1843 koulujärjestys jätti aukon opintielle pyrkivien lasten alkeisopetukseen. Säätyläiset pitivät kaupunkien ala-alkeiskouluja sopimattomina lapsilleen ja myös yläalkeiskoulun opettajat arvostelivat niitä. Vuoden 1856 koulujärjestyksessä yläalkeiskoulu perustui ala-alkeiskoulun toisen luokan oppimäärälle. Turun opettaja-kokouksessa vuonna 1860 vaadittiin kuitenkin yläalkeiskouluun valmistavaa luokkaa.

Vaikka valmistavia kouluja syntyi jo 1860-luvulla, varsinaisen sysäyksen niiden perustamiselle antoi vuoden 1872 koulujärjestys. Se ei enää tuntenut erillistä ala-alkeiskoulua ja määritteli oppikouluun pyrkijän opillisen tason. Oppikoulun edellyttämät tiedot saattoi hankkia kansakoulusta, mutta pääasialliseksi oppikoulutieksi tulivat yksityiset valmistavat koulut ja oppikoulujen valmistavat luokat. Elinvoimaisimmat mamsellien, tätien ja pastorien koulut muuttuivat valmistaviksi kouluiksi. Valmistavat koulut jatkoivat myös entisten ala-alkeiskoulujen ja erilaisten pientenlasten koulujen työtä.

1880-luvun puoliväliin saakka valmistavien koulujen lukumäärä pysyi alle kymmenessä, koska oppikoulunkäynti ei ollut kovin yleistä. Valmistavien koulujen varsinaisena syntyvaiheena voidaan pitää vuosikymmenen taitetta, jolloin kouluja oli lähes kaksikymmentä. Suomalaisen yksityisoppikoulun syntyvaihe 1890-luvulla lisäsi erityisesti suomenkielisten valmistavien koulujen määrää.

Valmistava koulu syntyi kansakoulun kanssa samaan aikaan, ja se sai alusta alkaen taistella olemassaolostaan kansakoulun rinnalla. Kansakoulun lähtökohtana oli, että koulun piti antaa lapselle tietyt oppimisen perusvälineet ja kehittää heidän moraaliaan ja myös edistää ruumiillista hyvinvointia ja käden taitoja. Siksi kansakoulun opetusohjelmasta tuli laaja ja monipuolinen, mutta tiettyjen opillisten hienouksien kuten kieliopin ja aritmetiikan opettamiseen jäi niukasti aikaa. Ei ollut lainkaan selvää, että kansakoulusta voisi siirtyä oppikouluun.

Vastustajien mielestä valmistava koulu eriarvoisti yhteiskuntaa ja heikensi kansakoulua. Puolustajien mukaan vanhemmille piti antaa koulunvalinnan vapaus. Vuoden 1905 jälkeen valmistavat koulut eivät saaneet valtionapua. Kunnat ja kaupungit eivät niitä yleisesti tukeneet. Valmistava koulu säilyi kuitenkin kansakoulun institutionaalisena vaihtoehtona peruskoulun tuloon saakka, koska vanhemmat olivat valmiit maksamaan opetuksesta.

Valmistava koulu hävisi kiistan oppikoulun pohjakoulusta

Kansakoululainsäädännön mukaan valmistavat koulut laskettiin yksityisiksi kansakouluiksi. Ne toimivat joko itsenäisinä kouluina tai suhteellisen itsenäisinä osina oppikoulua. Hakijamäärän lisääntyessä ja oppikouluun pääsyn näin vaikeutuessa valmistavan koulun opetuksessa alettiin keskittyä oppikoulun pääsytutkintoon.

Valmistavan koulun kasvatit pääsivät oppikouluihin toisin kuin suuri osa kansakoululaisista. 1860- ja 1870-luvulla monien mielestä korkeampiin opintoihin valmistuvia olikin jo alkeisopetuksessa opetettava

toisin kuin kansaa. Tätä mieltä olivat myös J. V. Snellman ja koulutoimen ylihallituksen puheenjohtaja Casimir von Kothén.² Koulu-ylihallituksen ylimmän johdon lisäksi senaatin enemmistö ja kenraalikuvernööri pyrkivät säilyttämään vanhan sääty-yhteiskunnan koulutuksen avulla.³ Kasvatusopin professori Z. J. Cleve kannatti yksityisiä valmistavia kouluja oppikoulujen pohjakouluiksi, koska pelkäsi kansakoulun tehtävän kärsivän se ollessa pohjakouluna.⁴

Vasta kansakoulun oppimääriä täsmennettäessä vuonna 1881 kansakoulusta alkoi olla mahdollista päästä lyseoon. Kansakoulun kannattajat halusivat kuitenkin taata kaikille halukkaille yhtäläiset mahdollisuudet päästä oppikouluun ja siten lieventää säätyvastakohtia. Poliittisista ryhmittymistä nuorsuomalaiset ja vuonna 1903 sosialidemokraattiseksi puolueeksi järjestäytynyt Suomen työväenpuolue kannattivat voimakkaasti kansakoulua pohjakouluksi. Kansakoulun puolesta puhuivat erityisesti Uno Cygnaeus ja Mikael Soininen (Johnsson).

Kansakouluväki vastusti valmistavia kouluja, koska ne olivat tavallaan kansakoulujen kilpailijoita ja veivät kansakouluilta sen tuen, mitä ne olisivat voineet saada ilman valmistavien koulujen olemassaoloa.⁵ Kansakoulunopettajat halusivat kansakoulun ainoaksi oppikoulun pohjakouluksi, koska heidän asemansa olisi parantunut sen myötä.⁶ Oppikoulunopettajat puolestaan pelkäsivät vieraiden kielten opetuksen kärsivän ja maan sivistystason laskevan.

Vuonna 1905 lainsäädäntöä muutettiin siten, että kansakoulusta pääsi aiempaa helpommin jatkamaan oppikouluun. Oppikoulun sisäänpääsyvaatimuksia uusittiin ja nelivuotisesta kansakoulusta tehtiin oppikoulun pohjakoulu valmistavan koulun rinnalle. Silti valmistavat koulut säilyivät varmempana ja nopeampana väylänä oppikouluun ja pohjakoulukiista jatkui.

Pohjakoulukiistassa valmistavankoulun vastustajat halusivat säädystä riippumattoman kaikille yhteisen koulun.⁷ Valmistavankoulun toiminnan jatkuminen ei tyydyttänyt heitä. Eriytyvien koulutusteiden katsottiin ylläpitävän luokkavastakohtia. Yhteisen pohjakoulun saamisella

pyrittiin demokratisoimaan myös oppikoulua. Oppikoulun elitistisestä oppilasvalinnasta haluttiin eroon ja koulutuksesta piti tehdä säätykierron väline. Valmistavien koulujen olemassaolo häytti tätä pyrkimystä, koska niiden oppilasaines oli sosiaalisesti valikoitunutta ja niistä pääsi helpommin oppikouluun.

Yhteiskunnallisen kysymyksen lisäksi pohjakoulukseskustelussa pohdittiin pedagogista näkökulmaa: miten kansakoulun opetus oli sopeutettavissa oppikoulun pääsyvaatimuksiin ilman, että kansakoulun oma kasvatustehtävä kärsisi.⁸ 1900-luvun toisella vuosikymmenellä se jäi kuitenkin puoluepoliittisten ja yhteiskunnallisten kysymysten varjoon.

Pohjakoulukysymys säilyi ratkaisemattomana autonomian ajan. Itsenäisyyden ajalla oppivelvollisuuden toteutuminen ei hävittänyt valmistavia kouluja - päinvastoin. Niiden huippukausi ajoittui 1920-luvulle. Vasta sodan jälkeen pohjakoulukiista ratkesi. Vuonna 1946 annettiin asetus, jolla valmistava koulu pakotettiin muuttamaan opetusohjelmansa kansakoulua vastaaviksi. Sen vaikutuksesta valmistavien koulujen määrä väheni. Peruskoulun alkaessa Helsingissä vuonna 1977 viimeinenkin valmistava koulu lakkasi toimimasta. Sitä ennen valmistava koulu oli jo kitunut kolme vuosikymmentä.

Vanhemmat laittoivat lapsensa valmistaviin kouluihin varmistaakseen näiden oppikouluun pääsyn

1800-luvun lopulla kansakoulu etsi vielä luonnettaan. Kaupungeissa kansakoulu oli työväestön koulu.⁹ Säätyläisten ja alempien porvarien lapset täyttivät oppikoulut. Suurin osa oppikoulun ensimmäisen luokan aloittajista tuli valmistavista kouluista. Kaupungeissa vanhemmat laittoivat lapsensa valmistaviin kouluihin, jos halusivat näiden pääsevän oppikouluun. Osa säätyläisistä myös pelkäsi alhaisella sosiaalisella tasolla olevien lasten seurana kansakouluissa olevan turmiollista heidän lapsilleen.

Maaseudulla valmistavia kouluja ei ollut muutamaa poikkeusta lukuunottamatta. Maalaiset eivät lähettäneet lapsiaan kaupunkeihin, vaikka valmistava koulu lyhensi oppilaan koulua yleensä vuodella. Se olisi merkinnyt lapsen muuttoa kotoa ja lisäkustannuksia asumisesta, elämisestä ja matkustamisesta. Maaseudulta tulevat oppikoululaiset olivatkin usein kaupunkitovereitaan iäkkäämpiä.

Kaupunkilaiset suosivat valmistavia kouluja, koska ne olivat nopeampi tie oppikouluun. Monet uskoivat niissä olevan yksilöllisempää opetusta sekä paremmat huoneistot ja koulutarvikkeet kuin kansakouluissa. Jotkut vierastivat kansakoulunopettajien seminaaritaustaa.

Valmistavissa kouluissa keskityttiin oppikoulun pääsyutkintoon. Siksi oppikurssit olivat teoreettisempia kuin kansakouluissa. Oppikoululaitoksen tapaan valmistavat koulut perustuivat Cleven uushumanistiseen ajatteluun - tiedollisen ajattelun kehittäminen oli koulun ensisijainen tehtävä. Harjoitusaineiden vähyyys mahdollisti lyhyemmän koulutusajan. Oppiennätykset vastasivat kansakoulun neljän alimman luokan kurseja, mutta niiden opiskeluun käytettiin vain kaksi tai kolme vuotta. Valmistavissa kouluissa oppilas eteni kykyjensä mukaisesti. Hänet siirrettiin ylemmälle luokalle, jos hän jo osasi luokkansa asiat.

Valmistavan koulun opettajat tiesivät oppikoulujen pääsyvaatimukset ja osasivat valmentaa oppilaitaan niihin. Joistain valmistavista kouluista pääsi oppikouluihin jopa ilman pääsyutkintoa.¹⁰ Hyväksi tunnettujen valmistavien koulujen oppilaat saattoivat myös saada erikoiskohtelun pääsykokeissa.¹¹

1900-luvun ensi vuosikymmenen lopussa kaksi kolmasosaa oppikoululaisista tuli kansakouluista ja loput lähinnä valmistavista kouluista. Valmistavien koulujen asemasta kertoo jotain se, että kansakouluja oli tuolloin lähes 3 000, mutta valmistavia kouluja vain nelisenkymmentä.

Valtionavun lakattua valmistavat koulut tulivat entistä riippuvaisemmiksi oppilasmaksuista. Maksut määräytyivät yleensä luokka-asteen ja koulun perusteella. Kuuluisassa Alli Nissisen valmistavassa koulussa

Dagmar Neoviuksen valmistava koulu v. 1902. Kuva Museovirasto.

opiskelu oli kolme kertaa niin kallista kuin Sortavalan valmistavassa koulussa. Maksut eivät olleet yhteydessä koulun kokoon eivätkä opettajamäärään. Niillä katettiin opettajien palkat ja kouluhuoneistojen vuokrat ja muut koulunpidosta aiheutuneet kustannukset. Valmistavat koulut eivät rikastuttaneet omistajiaan.

Itsenäisyyden ajalla valmistavien koulujen määrä lisääntyi. Enimmillään kouluja oli 73 lukuvuonna 1924-25. Valmistavat koulut olivat yleensä pieniä kaksi- ja kolmiluokkaisia kouluja. Yli seitsenopettajaiset koulut olivat harvinaisia. Valmistavan koulun käyneet muistavatkin koulunsa turvallisena pienyhteisönä, jossa opettajaa saattoi kutsua tädiksi ja jossa sai yksilöllisen kohtelun.

Kansakouluihin verrattuina valmistavat koulut säilyivät »herrasväen» kouluina.¹² 1920- ja 1930-luvuilla virkamiesten ja suurliikkeenharjoittajien lapsia oli keskimäärin 60-70 % oppilaista. Noin joka kymmenennen oppilaan vanhemmat olivat palvelusväkeä tai työläisiä. Kaupunkikansakouluissa puolestaan noin kaksi kolmasosaa oli työläislapsia ja vain noin kuusi prosenttia ylimmän sosiaaliluokan lapsia.

Kansakoulu saavutti 1930-luvulla koko kansan luottamuksen ja jätti valmistavan koulun marginaaliseksi vaihtoehdoksi. Sodan jälkeen valmistavat koulut joutuivat yhdenmukaistamaan opetuksensa kansakoulun kanssa ja suuri osajäljellä olevista kouluista lopetti toimintansa.

1950-luvulla oppikoulun pääsyaatimuksia muutettiin. Tutkinnossa testattiin vain äidinkielen ja matematiikan osaamista. Oppikouluun pääsyyn vaikutti myös kansakoulunopettajan antama lausunto ja kansakoulutodistus. Erot pääsykoekäytänteissä kuitenkin säilyivät. Paikoin kokeita ei pidetty lainkaan tai ne pidettiin vain kaikkein heikoimmille pyrkijöistä.¹³ Kymmenkunta edelleen toiminnassa ollut valmistavaa koulua kasvatti kuitenkin enää pienen osan tulevista oppikoululaisista.

Ruotsinkieliselle väestölle valmistavat koulut olivat suhteellisesti yleisempi koulutie kuin suomenkielisille. Yhteiskunnan suomalaistuesssa ja kansanvaltaistuesssa valmistava koulu säilyi ruotsinkielisten säätyläisten kouluna. Ruotsinkielisten valmistavien koulujen määrä putosi rajusti toisen maailmansodan jälkeen, mikä selittyi ruotsinkielisen oppikoulun kasvun pysähtymisellä ja kansakoulutoimen laajenemisella.¹⁴

Nuoresta iästään huolimatta valmistavan koulun oppilaat pärjäisivät oppikoulussa

Valmistavan koulun ja kansakoulun oppilaiden oppikoulumenestyksen vertaileminen on kiinnostanut monia. Turkulainen

rehtori ja kansakoulujen johtokunnan jäsen Armas Ensiö (1917) pyrki osoittamaan, etteivät valmistavan koulun oppilaat menestyneet oppikoulussa yhtä hyvin kuin kansakoululaiset. Ensiön mukaan opetus valmistavissa kouluissa oli kansakouluopetusta heikompaa.¹⁵ Hänen tutkimustuloksensa tukivat vuonna 1893 pidetyssä koulunopettajien kokouksessa esitettyjä valmistaviin kouluihin kohdistettuja syytöksiä.¹⁶

1920-luvulla A.R. Rosenqvist puolestaan korosti eri kansalaispiireistä tulleiden oppilaiden älyllisten lahjojen erilaisuutta. Koska valmistavien koulujen ja kansakoulujen oppilasaines erosi toisistaan, vaativat ne erilaista opetustempoa.¹⁷ Kansakoulun hitaan ja havainnollisen opetustavan sanottiin vaikuttavan epäedullisesti lahjakkaampien lasten opiskeluun.¹⁸

Rosenqvist vetosi ulkomaisiin älykkyystutkimuksiin, joissa lapsen älyllinen kehitys oli osoittautunut riippuvan vanhempien sosiaalisesta asemasta. Valmistavien koulujen oppilaat olivat pärjänneet erityisesti äidinkielen hallitsemiskykyä, lauseiden järjestämistä ja täydentämistä, päättelyä ja järjenvastaisten ajatusten torjumista vaativissa tehtävissä.¹⁹

Kansakouluntarkastajan (myöhemmin Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun professorin) Matti Koskenniemen mielestä ei ollut ihme, että valmistavan koulun oppilaat menestyivät kielellisissä testeissä kansakoululaisia paremmin, koska valmistavissa kouluissa kiinnitettiin enemmän huomiota kieltenopetukseen. Hänen mukaansa lasten erot eivät johtuneet niinkään koulumuodosta kuin heidän kodeistaan, joiden henkinen ilmapiiri ja taloudelliset olot vaikuttivat lasten kehitykseen.²⁰

Valmistava koulu voitiin aloittaa 5-vuotiaana. Vuoteen 1946 saakka oli yleistä, että valmistavassa koulussa opiskeltiin kolme vuotta ennen oppikouluun pyrkimistä. Valmistavan koulun kasvatit saattoivat olla kansakoululaisia 2-4 vuotta nuorempia aloittaessaan oppikoulun. Nuoresta iästään huolimatta he pärjäsivät oppikouluissa. Jotkut pääsivät ylioppilaiksi jo 16-vuotiaana.

Joskus nuoruutta pidettiin haittana. Silloin nuori saattoi vanhempi

ensa suostumuksella käydä oppikoulun ensimmäistä luokkaa kaksi vuotta, vaikka koulumenestys ei olisi sitä vaatinut.²¹ Tämä oli kuitenkin harvinaista. Joillekin valmistavan koulun tietopainotteinen opetus ei sopinut. He siirtyivät joko kansakouluun tai pitivät väli vuoden.²²

Valmistavien koulujen oppilaiden menestyminen oppikouluissa saattoi johtua koulujen yhteisestä opetusperinteestä. Oppikoulujen yhteydessä toimivissa valmistavissa kouluissa oli laajempi aineopetus kuin kansakouluissa. Osa kouluista toimi aineenopettajajärjestelmällä. Myös joidenkin oppiaineiden opetus, mm. äidinkielen, hoidettiin toisin kuin kansakouluissa.

Valmistavien koulujen johtajat ja opettajat olivat naisia

Valmistavien koulujen opettajat olivat useimmiten valtion tyttökoulujen jatkoluoilta, ennen muuta Helsingin Suomalaisesta Jatko-opistosta valmistuneita naisia. Autonomian ajalla miesopettajia oli jonkin verran, mutta itsenäisyyden ajalla he olivat poikkeuksia. Oppikoulujen yhteydessä toimivissa valmistavissa kouluissa opettivat myös oppikoulunopettajat. Jos oppikoululla ja sen yhteydessä toimivalla valmistavalla koululla oli yhteinen johtaja, oli hän mies. Muuten valmistavien koulujen johtajat olivat pääasiassa naisia. 1880- ja 1890-luvuilla johtajattaria oli nelinkertainen määrä miesjohtajiin verrattuna. Itsenäisyyden ajan alussa enää muutama mies oli valmistavan koulun johdossa.

Usein valmistava koulu henkilöityi johtajattarensa ja siitä puhuttiin tämän nimellä. Lydia Eichingerin, Augusta Lampénin ja Ester Poppiuksen nimet tunnettiin paremmin kuin Svenska småskolan, Suomalainen alkeiskoulu tai Småskolan på Skattuden. Turussa toimineet Wianderska ja Carpelanska förberedande skolan säilyttivät ni mensä siitä huolimatta, että Naema Wiander ja Sigrid Carpelan vaihtuivat uusiin johtajiin.

Alli Nissinen (1866-1926) oli nimekkäimpiä valmistavan koulun

opettajia. Hän valmistui opettajattareksi Helsingin Suomalaisesta Jatko-opistosta ja toimi aluksi Lucina Hagmanin perustamassa Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa ja Helsingin uudessa yhteiskoulussa opettajana. Vuonna 1894 hän osti Hagmanilta valmistavan koulun, joka pian tunnettiin Alli Nissisen kouluna. Koulussaan Nissinen opetti useita eri aineita. Nissisen koulu oli pitkäikäisimpiä ja suurimpia valmistavia kouluja.²³

Alli Nissisen koulua voi pitää tyyppiesimerkkinä valmistavan koulun ongelmista. Koulu ei ollut riippuvainen vain oppilasmäärästä, vaan myös käytössä olevista tiloista. Alli Nissinen laajensi koulunsa toimintaa ja muutti tilavampaan huoneistoon Ylioppilastalon piharakennukseen. Se ei kuitenkaan aikaa myöten ollut tarpeeksi tilava kasvavan koulun tarpeille. Muutto Pohjois-Esplanadillekin oli väliaikainen ratkaisu. Vasta oma talo Uudenmaankadulla antoi koululle turvalliset puitteet. Nissisen kuoltua rakennus siirtyi kuitenkin toiselle omistajalle, joka ilmoitti purkavansa talon. Vaikka oppilaita oli tarpeeksi, Alli Nissisen koulu joutui lopettamaan toimintansa uuden koulutilan etsinnän epäonnistuttua.

Valmistavien koulujen opettajat olivat uskollisia koulumuodolle. He siirtyivät vain harvoin opettajiksi kansakouluihin. Valmistavan koulun historiasta löytyy useita sisaruksia, jotka hoitivat koulunsa opetuksen. Granathin neidit, Hällströmin sisarkolmikko, Steniuksen sisarukset ja Herzenin neidit tulivat monille lapsille tutuiksi vuosisadan alun valmistavissa kouluissa. Porin Suomalaisen valmistavan koulun opettajat Hildur ja Hulda Carlsson sekä helsinkiläiset Ottilia ja Lyydi Stenbäck ovat tunnetuimpia valmistavan koulun opettajia.

Katri Bergholm (1944) on kuvannut muistelmissaan Lyydi Stenbäckkiä: "Lyydi Stenbäck oli harvinaisen kaunis ihminen, säihkyvät, suuret silmät, norja vartalo, hän oli sangen pitkä ja ryhdikäs ja iloinen ja sielukas samalla kertaa. En voi kuvitella ihanteellisempaa lasten opettajaa kuin hän. Hänen tuntinsa olivat niin hauskoja, että ei mitenkään olisi suonut niiden loppuvan. Minun mielestäni hän oli pikku työlleihanneopettaja. Kun hänen veljensä, tunnettu suomalaismielisten

ylioppilaitten johtaja ja etevä asianajaja Lauri Kivekäs vuonna 1887 vietti häänsä Ida Aalbergin kanssa, antoi Lyydi Stenbäck Ilona Jalavalle ja minulle luvan tulla tyttökoulun juhlasalin lehterille katsomaan. Enemmän kuin komea ja kuuluisa morsiuspari on mieleeni jäänyt kuva Lyydi Stenbäckistä, joka vaaleassa puvussa otti muutamia tanssiaskeleita yksin lattialla morsiusparia odotellessa. Hän katsoi ylös meihin ja nyökkäsi ystävällisesti meille.²⁴

Lopuksi

Valmistavat koulut eivät kasvattaneet satavuotistaipaleellaan monia suomalaisia verrattuna kansakouluihin tai kiertokouluihin. Suomessa toimi vain noin 170 valmistavaa koulua, kansakouluja oli tuhansia. Silti valmistavien koulujen merkitystä suomalaisessa kouluhistoriassa voi pitää merkittävänä. Autonomian ajan lopulla ja vielä pitkään itsenäisyyden ajallakin valmistavat koulut olivat varmin tie oppikouluun. Ne valmistivat suuren osan suomalaisesta koulutetusta yläluokasta korkeampiin opintoihin.

Vanhemmat laittoivat lapsensa valmistaviin kouluihin myös siksi, että ne olivat pieniä ja usein kodikkaampia kuin jopa satojen oppilaiden kansakoulut kaikuvine käytävineen ja meluisine pihoineen. Tuntui hyvältä lähettää lapset »tädin» luokse, vaikka koulusta piti maksaa ja opetustilat olivat usein vanhanaikaiset. Valmistavat koulut olivat monille perheille »korttelikouluja», jotka valittiin ei niinkään yhteiskunnallisista kuin elämän laatuun liittyvistä syistä.

Valmistava koulu oli haaste kansakoululle. Valmistavat koulut tekivät uraa uurtavaa työtä tiedollisen ajattelun kehittämisessä ja pienten lasten kieltenopetuksessa. Kansakoulun piti kehittää tiedollista kasvatustaan ja kohottaa vaatimustasoaan, jotta se kykeni syrjäyttämään valmistavan koulun oppikoulun pohjakouluna.

Vaikka kansakoulu vakiinnutti 1940-luvulla asemansa pohjakouluna, muutamat valmistavat koulut jatkoivat toimintaansa. Valmistavan

koulun taival päättyi suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksen päätepisteessä 1970-luvulla, jolloin teollistuminen, kaupungistuminen ja demokratisoituminen asettivat haasteen koulutukselle. Koulutuspolitiikka vastasi siihen yhdenmukaistamalla koulutuksen. Samassa hävisi joukko perinteisiä vaihtoehtoja - myös valmistava koulu.

Vitteet

1. Turun suomalaisen valmistavan koulun entisen oppilaan Tellervo Ekmanin haastattelu.

2. vonKotherin toimista Wirilander 1974, 327-328; Ks. Snellmanin kannanotot Turun opettajien kokouksessa 1860.

3. Ruutu 1980, 80-81

4. Stenius 1938, 131

5. Ks. esim. vuoden 1884 kansakoulukokouksen keskustelut.

6. Pohjakouluasia oli Suomen Kansakoulunopettajien Liiton keskeisenä tavoitteena vuodesta 1893 lähtien (Metsikkö & Oksanen 1943, 37).

7. Onni Niemen tutkimus antaa kuvan pohjakoulukysymyksen yhteiskunnallisista vaikutuksista (Niemi 1969).

8. Armas Ensiö selvitti väitöskirjassaan lähinnä pohjakoulukysymyksen pedagogisia näkökulmia (Ensiö 1917).

9. Halila 1949, 148; Halila 1950, 34; Jutikkala 1957, 759; Kuujo, Tiainen & Karttunen 1970, 223; Lappalainen 1985, 8, 29-30; Pulma & Turpeinen 1994, 212; Somerkivi 1977, 405; Tommila 1972, 427; Uusitalo 1982, 310

10. Mm. Helsingin, Haminan, Hämeenlinnan, Porvoon ja Tampereen suomalaisten yhteiskoulujen valmistavien koulujen oppilaat pääsivät oppikouluun ilman tutkintoa. Helsingin suomalaisesta alkeiskoulusta pääsi pääsytutkinnotta Uuteen suomalaiseen yhteis-kouluun, Lahden valmistavasta koulusta Lahden yhteiskouluun sekä Tampereen ja Savonlinnan valmistavista kouluista kaupungeissa toimineisiin

tyttökouluihin. Lampénin ja Alli Nissisen koulujen oppilaat pääsivät useisiin kouluihin ilman koetta.

11. Esim. Berger 1922, 172; Schildt 1982, 55
12. Cavonius 1978, 34-35; Kivinen 1988, 31; Ks. myös SVT IX.
13. Ks. Halonen 1982, 27; Kannuksen kukko kiekaisi 1993, 145
14. Kiuasmaa 1982, 52-54
15. Ensiö 1917, 173-175
16. Ks. vuoden 1893 neljännen yleisen koulunopettajien kokouksen keskustelut (Allmänna skollärmötet 1893)
17. Kansakoulun Lehti 12/1921; Kasvatus ja koulu (Aksel Rafael Rosenqvistin artikkeli Kansakoulun pohjakoulukysymys uusimman tutkimuksen valossa, 70)
18. Ks. Opettajain Lehti 5/1934, 6/1934; Rosenqvist 1934
19. Kasvatus ja koulu (Aksel Rafael Rosenqvistin artikkeli Kansakoulun pohjakoulukysymys uusimman tutkimuksen valossa, 75-76)
20. Koskenniemi 1934, 111
21. Heimonkoski 1947, 120; Koroleff 1973, 43
22. Mm. Tyyni Tuulio on kuvannut omia kokemuksiaan Hildur ja Hulda Carlssonin valmistavassa koulussa liian rasittavina. Hän piti kahden vuoden tauon ennen tyttökoulun aloittamista (Tuulio 1966, 155).
23. Tiedot Alli Nissisestä ja hänen valmistavasta koulustaan ovat peräisin Alli Nissisen koulun arkistosta, Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun historiikista (1978) ja Emäntälehdessä 9/1992.
24. Bergholm 1944, 78-79

Lähteet

- Alli Nissisen koulun arkisto (1888-1956). Helsingin kaupungin arkistossa.
- Allmänna folkskolemötet 1884.
- Allmänna skollärmötet 1860.
- Allmänna skollärmötet 1893.

-Suomen virallinen tilasto IX, Oppikoulut.

Lehdet

- Emäntälehti
- Kansakoulun Lehti
- Kasvatus ja koulu
- Opettajain Lehti

Kirjallisuus

- Berger 1922: Walter Berger, Om Kaffekalas, baler och luciefest.
- Teoksessa Reallyceum, Svenska Reallyceum, Svenska lyceum 1872-1922. Helsingfors, 171-175.
- Bergholm 1944: Katri Bergholm, Kuultua ja elettyä. Muistelmia vuosien takaa. Helsinki: Otava.
- Cavonius 1978: Gösta Cavonius, Från läroplikt till grundskola. Finlandsvensk folkskola under ett halvsekel 1921-1972. Svenska litteratursällskapet i Finland 482. Helsingfors.
- Ensiö 1917. Armas Ensiö, Oppikoulujen pohjakoulukysymys Suomessa. Turku.
- Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1978: Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu. Espoo: Weilin+Göös.
- Halila 1949: Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Porvoo: WSOY.
- Halila 1950: Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939). Porvoo: WSOY.
- Halonen 1982: Laila Halonen, Karjalaisen koulun taival. Värtsilän suomalaisesta reaaliyhteiskoulusta Joensuun normaalikouluksi. Joensuu.
- Heinonkoski 1947: Onni Heinonkoski, Kouluaikana Heinolassa 1890-luvulla. Teoksessa Heinolan koulun kirja. Heinola, 114-122.
- Jutikkala 1957: Eino Jutikkala, Turun kaupungin historia 1856-

1917. Toinen nide. Turku.

-Kiuasmaa 1982: Kyösti Kiuasmaa, Oppikoulu 1880-1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu: Pohjoinen.

-Koroleff 1973: Herman Koroleff, Den gamla goda tiden. Teoksessa Broban 1883-1973. Helsingfors, 43-60.

-Koskenniemi 1934: Matti Koskenniemi, Älykkyystutkimus ja pohjakoulukysymys. Suomen kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirja LXXI. Helsinki.

-Kuujo, Tiainen & Karttunen 1970: Erkki Kuujo, Jorma Tiainen & Eeva Karttunen. Sortavalan kaupungin historia. Jyväskylä.

-Kannuksen kukko kiekaisi 1993: Kannuksen kukko kiekaisi. Koululaitoksen historiikki. Hämeenlinna: Karisto.

-Kivinen 1988: Osmo Kivinen, Koululaitoksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja. Silva Fennica 95.

-Lappalainen 1985: Antti Lappalainen, Helsingin opettajayhdistyksen historia. Rauma.

-Metsikkö & Oksanen 1943: J.O. Metsikkö & Niko Oksanen, Suomen Kansakoulunopettajien Liitto. Piirteitä 50-vuotisesta toiminnasta. Lahti.

-Niemi 1969: Onni Niemi, Pohjakoulukysymys yhteiskunnallisena ongelmana Suomessa. I Autonomian aika. Kokenmäki.

-Pulma & Turpeinen 1994: Panu Pulma & Oiva Turpeinen, Pikku-kaupungin unelmia. Kajaani 1906-1976. Kajaani.

-Rosenqvist 1934: Aksel Rafael Rosenqvist, Kansakoulu-pohjakoulu ja oppikoulun uudistus. Porvoo.

-Ruutu 1980: Martti Ruutu, Kulttuurikehityksen yleislinjat. Teoksessa P. Tommila, A. Reitala & V. Kallio (toim.). Suomen kulttuurihistoria 2. Porvoo: WSOY, 65-134.

-Schildt 1982: Göran Schildt, Valkoinen pöytä. Alvar Aallon nuoruus ja taiteelliset perusideat. Helsinki: Otava.

-Somerkivi 1977: Urho Somerkivi, Helsingin kansakoulun historia. Helsingin kaupungin julkaisuja N:o 29.

-Stenius 1938, 131: Martti Stenius, Zachris Joachim Cleve. Suomen koulujen isä II. Vammala: Suomen kasvatusopillinen yhdistys.

-Tommila 1972, 427: Päiviö Tommila, Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965 I. Jyväskylä: Gummerus.

-Tuulio 1966: Tyyni Tuulio, Lapsuuden maa 1892-1906. Porvoo: WSOY.

-Uusitalo 1982: Sinikka Uusitalo, Turun kaupungin historia 1918-1970. Toinen nide. Turku.

-Wirilander 1974: Kaarlo Wirilander, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. Forssa: SHS.

Haastattelut

-Tellervo Ekman